

**ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МАЪНАВИЙ-МАДАНИЙ ХАЁТИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР
ВА ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ УЙҒУНЛИК**

Абдуллаев Махсет Жакселикович – таянч докторант

abdullaevmaxset@gmail.com

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ ГАРМОНИЯ
В ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА**

Абдуллаев Махсет Жакселикович – базовый докторант

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

**NATIONAL VALUES AND SOCIO-PHILOSOPHICAL HARMONY
IN THE SPIRITUAL AND CULTURAL LIFE OF THE KARAKALPAK PEOPLE**

Abdullaev Makhset Jaksilikovich – doctoral student

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Таянч сўзлар: миллий қадрият, маънавий ҳаёт, қорақалпоқ жамияти, ижтимоий-фалсафий таҳлил, маънавий хотира, ахлоқий меъёр, оила институти, фольклор.

Резюме. Мақола қорақалпоқ халқи маънавий-маданий ҳаётида миллий қадриятлар ва маънавий ҳаёт ўртасидаги диалектик муносабатни ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан таҳлил қилади. Тадқиқотда миллий қадриятлар тарихий хотира, ахлоқий меъёр ва ижтимоий ўзликни шакллантирувчи ресурс сифатида, маънавий ҳаёт эса шу ресурсларни кундалик амалиётга, ижтимоий муносабатларга ва шахсий масъулиятга айлантирувчи муҳит сифатида ёритилди. Қорақалпоқ этномаданий тажрибаси мисолида қадриятларнинг оила, маҳалла, тил, фольклор ва ахлоқий муносабатлар тизимида амал қилиши, шунингдек, уларнинг глобаллашув шароитида янги мазмун касб этиши кўрсатилди.

Ключевые слова: национальная ценность, духовная жизнь, каракалпакское общество, социально-философский анализ, духовная память, моральная норма, институт семьи, фольклор.

Резюме. В статье с социально-философской точки зрения анализируется диалектическая взаимосвязь между национальными ценностями и духовной жизнью в контексте духовно-культурного развития каракалпакского народа. В исследовании национальные ценности освещаются как ресурс, формирующий историческую память, моральные нормы и социальную идентичность, в то время как духовная жизнь рассматривается как среда, трансформирующая эти ресурсы в повседневную практику, социальные отношения и личную ответственность. На примере каракалпакского этнокультурного опыта продемонстрировано функционирование ценностей в системе семьи, махаллы, языка, фольклора и морально-нравственных отношений, а также раскрыто обретение ими нового содержания в условиях глобализации.

Key words: national value, spiritual life, Karakalpak society, socio-philosophical analysis, spiritual memory, moral norm, family institution, folklore.

Summary. The article provides a socio-philosophical analysis of the dialectical relationship between national values and spiritual life within the spiritual and cultural existence of the Karakalpak people. In this study, national values are highlighted as a resource that shapes historical memory, moral norms, and social identity, while spiritual life is viewed as an environment that transforms these resources into everyday practices, social relations, and personal responsibility. Drawing on the Karakalpak ethnocultural experience, the paper demonstrates the functioning of values within the system of family, mahalla, language, folklore, and moral relations, while also illustrating how they acquire new dimensions and meaning under the conditions of globalization.

Кириш. Миллий қадриятлар масаласи ҳар бир жамиятнинг узлуксизлиги, ички бирдамлиги ва келажакка йўналган тараққиёт мантиғини англашда марказий ўрин тутди. Қадриятлар фақат тарихий хотира ёки этнографик мерос эмас, балки жамият аъзоларининг ҳаётга муносабатини, танловини ва ижтимоий масъулиятини йўналтирадиган маъно тизимидир. Шунга қўра, миллий қадриятни фақат айрим урф-одатлар мажмуасига тенглаштириш максадга мувофиқ эмас, у муайян халқнинг дунёқараши, ахлоқий мезони ва ижтимоий тажрибасини умумлаштирадиган категориядир [2:156, 3:301, 4:201].

Қорақалпоқ халқи маънавий-маданий ҳаётида миллий қадриятлар алоҳида аҳамиятга эга. Чунки бу худуднинг тарихий ҳаёти табиий муҳит, иқтисодий қийинчиликлар, қўчманчи ва ярим қўчманчи турмуш услублари, исломий ахлоқ ва умумтуркий маданий анъаналар ўзаро кесишган мураккаб ижтимоий жара-

ёнлар билан белгиланган. Шунинг учун қорақалпоқ миллий қадриятлари бир қиррали эмас, балки кўп қатламли ва синкретик характерга эга. Улар бир вақтнинг ўзида ҳам маҳаллий тажрибани, ҳам кенг цивилизацион алоқаларни ифодалайди [1:14-17, 8:170].

Мазкур мавзудаги долзарблик айниқса ҳозирги глобаллашув ва рақамлашув даврида кучайди. Ахборот оқимлари тезлашгани, оммавий маданиятнинг таъсири ортгани ва маънавий идентикликнинг юзакилашиш хавфи кучайгани шароитида миллий қадриятларнинг мазмунан чуқур ва ижтимоий жиҳатдан фаол талқини талаб этилади. Бунинг учун қорақалпоқ жамиятида қадриятлар қандай институтлар орқали яшашини, қандай шаклларда авлоддан-авлодга узатилишини ва замонавий шароитда қандай қайта маънолашишини аниқлаш лозим [5:58, 7:344].

Шу асосда мақоланинг мақсади қорақалпоқ халқи маънавий-маданий ҳаёти мисолида миллий қадриятлар

ва маънавий ҳаёт ўртасидаги ижтимоий-фалсафий боғлиқликни ёритиш, уларнинг таркибий элементларини аниқлаш ҳамда бу уйғунликнинг замонавий шартлардаги аҳамиятини асослашдан иборат. Тадқиқот объекти – қорақалпоқ халқининг маънавий-маданий муҳити; предмети – миллий қадриятларнинг ижтимоий амалиётда намоён бўлиш механизмларидир [1:13, 6:1-65].

Мақоланинг назарий аҳамияти шундаки, у қадрият ва маънавиятни бир-биридан ажралган соҳалар сифатида эмас, балки бир-бирини шартловчи бутунлик сифатида талқин қилади. Амалий аҳамияти эса миллий тарбия, таълим, маданий сиёсат ва ёшлар билан ишлашда қўлланиши мумкин бўлган умумлашмаларни таклиф қилишидир. Бу жиҳат қорақалпоқ маънавий тажрибасини фақат этнографик фактлар йиғиндиси сифатида эмас, балки социал-фалсафий модел сифатида ўрганишга имконият беради.

Методлар. Мақола тайёрлашда ижтимоий-фалсафий таҳлил, аксиологик ёндашув, тарихийлик ва мантикийлик бирлиги, киёсий таҳлил ҳамда маданий-семантик талқин усуллари қўлланилди. Миллий қадриятларнинг мазмунини фақат декларатив таърифлар орқали эмас, балки уларнинг ҳаётда ишлаш механизми орқали очиқ берилди. Бунда Н.О.Лосскийнинг қадриятни инсоннинг руҳий идеали билан боғлашга доир қарашлари [4:201], М.С.Каганнинг маданиятни қадриятларни яратиш ва узатиш жараёни сифатида англатувчи концепцияси [5:98] ҳамда М.Рокич ва Ш.Шварцнинг қадриятлар тизимига оид назарий моделлари методологик асос вазифасини ўтади [6:58, 7:1-65].

Тадқиқотнинг эмпирик асосини қорақалпоқ халқининг урф-одатлари, жамоавий муносабатлари, оилавий одоб меъёрлари, мақол-маталлар ва эпик аъёналарда ифодаланган ахлоқий тасаввурлар ташкил қилади. Бу манбалар қадриятларнинг расмий шиор эмас, балки ижтимоий амалиёт эканини кўрсатади. Шу сабабли мақолада баён этиладиган хулосалар норматив эмас, балки таърифловчи ва таҳлилий характерга эга [1:16-17, 2:156].

Қўшимча равишда, медиа ва рақамли муҳит шароитида қадриятларнинг коммуникатив трансформацияси масаласи ҳам инобатга олинди. Миллий маънавий ресурслар замонавий аудиторияга қайси тил ва қайси форматда етиб бориши, уларнинг тарбиявий таъсирини кучайтиришда қандай воситалар самарали бўлиши ҳақидаги мулоҳазалар методологик қиррани бойитди.

Натижалар. Таҳлил шуни кўрсатадики, миллий қадрият ва маънавий ҳаёт бир-бирини тўлдирадиган икки категория сифатида қаралиши керак. Миллий қадриятлар маънавий ҳаётга мазмун, йўналиш ва барқарорлик беради; маънавий ҳаёт эса мазкур қадриятларни амалда ишлатадиган, уларни шахс ва жамоа тажрибасига айлантирадиган муҳитни шакллантиради. Демак, миллий қадриятни «нима яхши?» деган саволга жамоавий жавоб сифатида, маънавий ҳаётни эса ана шу жавобнинг ҳаётдаги амалий ифодаси сифатида тушуниш мумкин [1:13-17, 3:301].

Қорақалпоқ жамиятида бу боғлиқлик биринчи навбатда оила институтида намоён бўлади. Оила миллий маънавиятнинг илк мактаби бўлиб, унда ҳурмат, меҳр-оқибат, меҳмоннавозлик, каттага эҳтиром, кичикка иззат, вафо ва сўзга садоқат каби сифатлар

бола онгига табиий йўл билан сингади. Оиладаги муносабатлар намуна орқали ўргатилгани учун қадриятлар абстракт тушунча эмас, балки мустаҳкам ҳаётий одатга айланади [1:17, 8:170].

Иккинчи муҳим майдон – маҳалла ва қўни-қўшничилик муҳити. Қорақалпоқ анъанасида жамоавий маслаҳат, умумий кўмак, тўй ва аза маросимларида бирдамлик, аҳиллик ва ўзаро масъулият муҳим ижтимоий меъёр сифатида хизмат қилади. Бу ерда миллий қадриятлар ижтимоий назоратнинг ҳам, ижтимоий ишончнинг ҳам манбаига айланади. Айниқса, «биз» ҳисси устувор бўлган жойда шахснинг индивидуал манфаати жамоавий манфаат билан уйғунлашади ва маънавий ҳаётнинг ички мусбати кучаяди [1:17-18, 6:58].

Учинчи натижа тилнинг қадриятларни сақлашдаги ролини аниқлайди. Тил – фақат коммуникация воситаси эмас, балки миллат тафаккурининг таркибий қисми. Қорақалпоқ, ўзбек ва бошқа туркий муҳитларда катта-кичик, ор-номус, дуо, фотиҳа, эл-юрт, меҳр, сабр, ҳалоллик каби сўз майдонлари миллий қадриятнинг лексик ифодасини ташкил қилади. Тилдаги мазкур қимматли майдонлар сусайса, маънавий ҳаёт ҳам қашшоқлашади; аксинча, тил бойиса, қадриятлар ҳам онг ва амалиётда янги куч касб этади [1:15, 2:301].

Тўртинчи натижа фольклор ва халқ оғзаки ижоди-нинг аҳамиятини очади. Эпик асарлар, мақоллар, қўшиқлар ва маросимий матнларда элга садоқат, ватанпарварлик, жасорат, ростгўйлик ва ҳалол меҳнат ғоялари бадиий шаклда жамланган. Қаҳрамонлик образлари орқали халқ ўзининг идеал инсонини лойиҳалаштирган. Шу жиҳатдан фольклор нафақат эстетик мерос, балки тарихий хотира ва ахлоқий тарбиянинг таъсирчан канали ҳисобланади [1:18-19, 5:98].

Бешинчи натижа миллий қадриятларнинг ахлоқий ўлчовини кучайтириб кўрсатади. Ростгўйлик, вафо, номус, сабр-тоқат, диёнат каби тушунчалар умуминсоний мазмунга эга бўлса-да, қорақалпоқ муҳитида улар муайян тарихий ва маданий ранг олади. Шунинг учун миллий қадриятлар умумий ахлоқни маҳаллий ҳаёт тажрибаси билан боғлайди. Бу боғлиқлик барқарор жамиятнинг ахлоқий пойдеворини ташкил этади [6:58, 7:1-65].

Олтинчи натижа қадриятларнинг трансляцияси фақат оила ва маҳалла билан чекланмаслигини кўрсатди. Мактаб, оммавий ахборот воситалари, маданий муассасалар ва рақамли платформалар қадриятлар мослашувини тезлаштиради. Агар уларда мазмунан бой, илмий асосланган ва миллий руҳни сақлаган контент яратилса, қадриятлар янги авлод учун ҳам фаол ижтимоий куч сифатида яшашини давом эттиради.

Муҳокама. Олинган натижалар миллий қадриятлар ўтмиш мероси билан бирга келажак тараққиётининг муҳим ресурси эканлигини кўрсатади. Қадриятлар фақат сақланиб қолмасдан, замонавий шароитда қайта талқин қилиниши ва ҳаётда амал қилиши лозим [8:170, 1:16-17].

Қорақалпоқ жамияти тажрибаси миллий қадриятлар ҳаёт эҳтиёжлари асосида шаклланишини кўрсатади. Меҳмоннавозлик, ҳамжихатлик, сабр-қаноат ва ўзаро ёрдам нафақат ахлоқий меъёр, балки ижтимоий яшаш усули сифатида қарор топган [1:18, 4:201].

Глобаллашув шароитида миллий қадриятларни сақлаш уларни замонавий таълим, медиа ва рақамли технологиялар орқали янги мазмунда тарғиб этишни талаб қилади [6:58, 7:1-65]. Шу билан бирга, миллий қадриятлар ва маънавий ҳаёт ўзаро боғлиқ бўлиб, уларнинг таъсири инсон онгида қабул қилиниши ва кундалик ижтимоий муносабатларда намоён бўлиши билан белгиланади [3:301, 5:98].

Ёшлар тарбиясида миллий қадриятларнинг аҳамияти алоҳидадир. Уларни самарали ўзлаштиришда анъанавий тарғиботдан кўра ижодий лойиҳалар, фольклор тадбирлари ва амалий фаолият муҳим ўрин тутди. Шу тариқа миллий маънавиятни сақлаш ва янгилаш жараёнлари бир вақтнинг ўзида амалга оширилади.

Хулоса. Тадқиқот натижалари миллий қадриятлар қорақалпоқ халқи маънавий-маданий ҳаётининг муҳим асоси эканлигини кўрсатди. Улар тарих, тил, оила, маҳалла ва фольклор орқали жамият бирдамлиги ҳамда

маънавий барқарорликни таъминлайди. Миллий қадрият ва маънавий ҳаёт ўзаро боғлиқ бўлиб, бири мазмунни, иккинчиси эса унинг ижтимоий амалиётини таъминлайди [1:16-17, 3:301].

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, миллий қадриятларнинг ҳаётийлиги уларнинг кундалик ижтимоий муносабатларда амал қилишига боғлиқ. Шунинг учун уларни фақат сақлаш эмас, балки замонавий шароитга мос равишда ривожлантириш ва ижтимоий ҳаётга татбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади [8:170, 7:1-65].

Қорақалпоқ тажрибаси миллий қадриятлар ва маънавий ҳаёт уйғунлиги инсон қадри, ижтимоий ишонч ва маданий барқарорликни таъминлашнинг муҳим шарти эканлигини тасдиқлайди. Шу нуқтаи назардан, таълим тизимида маҳаллий фольклор, оилавий тарбия ва меҳнат маданиятига оид билимларни кенг жорий этиш миллий маънавиятни мустаҳкамлашнинг самарали йўналишларидан бири ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Abdullaev M. Prospects for the modernization of national values in the Development Strategy of New Uzbekistan. // *Jamiyat va innovatsiyalar – Общество и инновации – Society and Innovations*. 2026, Special Issue 05, Vol. 7. – P. 592-596. DOI: 10.47689/2181-1415-vol7-iss5/S-pp592-596.
2. Фалсафа. Қомусий луғат. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2004.
3. Маънавият. Асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010.
4. Лосский Н. О. Ценность и бытие. – Москва: «Республика», 1994.
5. Каган М. С. Философия культуры. – Санкт-Петербург: «Петрополис», 1996.
6. Rokeach M. The Nature of Human Values. – New York: «Free Press», 1973.
7. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. // *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, 1992. – P. 1-65.
8. Inglehart R., Welzel C. Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.